

կը լինին մէջտեղում: Բայց քմահաճոյքներն առանց հետեւողի կը մնան. իսկ միայն այն «ընտրութիւնները» կը մնան մէջտեղում և կընդհանրանան, որոնք կամ լեզուի զարգացման ընթացքին համեմատ են, կամ մի որ և է պատմական հանգամանքի ազդեցութեան տակ, աւելի ոյժ ունին ընդհանրանալու համար: Օրինակ, դիցուք որ և է մէկը ցանկացաւ արեւմտեան լեզուի լլալ բայը մտցնել արեւելեան լեզուի մէջ և գրել լլալ և, որպիսի ձև հէնց կայ բարբառների մէջ, բայց այդ կը մնայ առանց հետեւողների, քանի որ մեր սովորական լեզուի զարգացման համեմատ չէ. իսկ ընդհանրապէս և թէ արեւմտեան լեզուի մէջ մէկն սկսէ գրել լլալ-ի փոխանակ լինել, ինչպէս և հէնց վերջերս սկսել են շատերը գրել, մեծ հաւանականութիւն կայ, որ լինել բայն ընդհանրանայ արեւմտեան լեզուի մէջ, քանի որ լինել ձևն իրեն թիկունք ունի գրաբառ ձևը, իսկ բառերի ընտրութեան մէջ երկու աշխարհաբառ գրական լեզուներն ևս գրաբառի ազդեցութեան տակ են:

Այստեղ մենք անցնում ենք արդէն և վերջին հարցին. թէ ինչպէս պէտք է անել այդ «արեւմտաւոր գիտակցական ընտրութիւնը», այսինքն երկու գրական լեզուի բազմաթիւ ձևերից որը պէտք է առնել և որը ձգել, որպէսզի լեզուի միութիւն գլուխ գայ: Այս հարցի պատասխանը որը ամբողջ խնդրի մէջ ամենից էականն է, և ամենից զօռաւորն է: Այստեղ յարգելի Ծաղկաբաղն իրաւունք ունի, երբ ասում է թէ առայժմ մեզ պէտք են հայերէնի ուսումնասիրութիւն, քննադատական գրուածքներ, բայց այդ ուսումնասիրութիւնն ու քննադատական գրուածքները, եթէ լեզուի միութեան համար պէտք է լինին, կարծում ենք երկու գլխաւոր բան պիտի պարզեն մեզ համար.

1. Հայոց ամբողջական լեզուն արեւելեան և արեւմտեան գրական լեզուն և ժողովրդական բարբառները մանաւանդ, իր զարգացման ընթացքի մէջ ընդհանրապէս ինչպիսի ձգտում ունի. այդ ընթացքը դէպի ուր է ուղղած, ուրիշ խօսքով, Հայոց բովանդակ լեզուի մէջ որ ձևերն սկսել են արդէն փոփոխութեան ենթարկուել, ինչ նոր ձևեր են բռնում՝ հնրի տեղ, որոնք վերջի վերջոյ դուրս պէտք է ընկնեն լեզուի միջից:

2. Ուսումնասիրել թէ ինչպէս է կատարուել երկու գրական լեզուի իրար մերձեցումն իրենց սկզբից մինչև այժմ: Ղի այդ մերձեցումն իրօք գոյութիւն ունի և կատարուում է այժմ, թէպէտև մեզ համար զգալի չէ:

Եթէ այս երկու հարցի պատասխանը ճշտութեամբ տրուի, այն ժամանակ մենք մի ընդհանուր, թէև ոչ անսխալական, առաջնորդ կունենանք երկու լեզուն եթէ ոչ միացնելու, գոնէ մօտեցնելու համար: Սպասենք այդպիսի ուսումնասիրութեան

և քննադատական գրուածքի իսկ մինչ այդ՝ մանր աշխատանքներով քանակ մեր լեզուներն իրար մօտեցնելու գործը շարունակել:

Ենթ գրում ենք իրար մօտեցնելու և ոչ միացնելու գործը, զի այնքան միամիտ չենք, որ կարծենք թէ կարելի է այժմ, առանց որ և է քաղաքական մեծ փոփոխութեան կամ մի ուրիշ նշանաւոր հանգամանքի, երկու գրական լեզուն, որոնք իրենց թէպէտև փոքրիկ, բայց որոշ պատմութիւնն ունին, ի մի ձուլել և անոնցէ մի կատարեալ միութիւն կազմել: Եթէ այս անել չենք կարող առայժմ, գոնէ երկու կողմի համար հասկանալի դարձնելու չափ մօտեցնել կարող ենք երկու լեզուները, ուստի և, կարծում ենք, պէտք է լեզուների միացման խնդրի մէջ անփոյթ մնանք, կամ մեզ բախտաւոր համարենք, ասելով թէ «ընտրութիւնն օգտած է հայ գրականութեան այս պարգևներով, և թոյլ տան, որ այս երկու գրական լեզուն շարունակեն իրենց ընթացքը: Արդարև, բնութիւնն ընդարձակ մտքով առած, ումեն ինչ բնութեան մէջ է կատարուում, բայց եթէ մարդուս գիտակցական գործը սովորաբար բնութիւնից դուրս ենք հանում, այն ժամանակ կասենք, որ բնութիւնը չէ օգտած մեր գրականութիւնն երկու գրական լեզուով, բնութիւնը մեզ միայն բազմաթիւ բառաւորներ է տուած, իսկ որ մենք երկու գրական լեզու ունինք՝ այդ յատկապէս արեւելեան հայոց անցեալ գրագէտների անհեռատեսութեան շնորհիւ է: Մեր արեւելեան գրական լեզուն արդի ձևով իսկապէս գոյութիւն պիտի չունենար, եթէ նախաճառն, նազարեան, Պատկանեան և ուրիշները, որոնք սկիզբն գրին այդ գրական լեզուին, աւելի ծանր մտածած լինէին իրենց գործի վրայ և հայութիւնը Ռուսիայի սահմաններից դուրս ևս տեսնէին:

(Կը շարունակուի):

Մ. Արեղեան

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԹԻՒՆՉ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՊԵՏԵՔ Ե՛ ԳԻՄՆԵՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԸ
ԿԱԿԱԶԵԼՈՒ ԱՌԱՋՆ ԱՌՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ:

Պակազութեան վերաբերեալ խնդիրները ներկայումս այնքան մշակուած են մասնագէտների կողմից, որ հնարաւոր է յաջողութեամբ կուրել նորա դէմ: Դպրոցների բարոյական պար-

տականութիւնն է զործնական միջոցներ ձեռք առնել յիշեալ թերութեան դէմ յակազու թեան դէմ կռուելու համար մենք պէտք է աշխատենք զանազանել նորա տեսանկի ֆիզիքական նշանը և ուղեկցող հոգեբանական կողմը։ Հոգեբանական կողմն ասելով մենք պէտք է հասկանանք երկիւղի և վշտի այն զգացողութիւնը որ պատճառ է դառնում կակազին յուզուելու։ շփոթուելու երբ նա պատրաստուում է խօսել։ Փիզիքական պատճառներից յառաջացած կակազութիւնը շնչառութեան խիստ սովորական երկու թերութեանց արդիւնքն է։ Սոցանից մէկը խոչափողի մի քանի մկանունքների ջղաձգութիւնից է յառաջ գալիս որի ժամանակ ձայնական լարերն այնքան են մօտենում իրար որ անհնարին է լինում յառաջ բերել տատանումն։ Հետեւապէս և չի կարող ձայն յառաջ գալ։ Բացի դրանից պարզ է որ այս դէպքում դժուարանում է թոքերից օդ արտաշնչելը։ Նրկորդ թերութիւնն է ընդհակառակը չափազանց արագ արտաշնչելու մէջ որ արգելք է դառնում ձայնական լարերի կանոնաւոր տատանման որից և առաջ է գալիս խանգարումն ազատ խօսելու։ Կակազը երբ նկատում է որ խոչափողի մկանունքների ջղաձրգութեան պատճառաւ չի կարող բառեր արտասանել փորձում է ազատուել նրանից մարմնական զանազան շարժումներ անելով կամ միւսնոյն բառերը կրկնելով և կամ իւր խօսակցութեան մէջ զանազան միջանկիալ խօսքեր դնելով իսկ շատ ուրիշ կակազներ աշխատում են խոյս տալ այն բառերից որոնց արտասանելը մեծ դժուարութիւն է պատճառում իրենց։ Բայց այս միակ ինքնօգնութիւնը դեռ բաւական չէ։ Կակազներին բժշկել՝ չի նշանակում նրանց նեղ վիճակներից ազատել այլ միջոցներ ձեռք առնել նոցա միանգամայն ազատելու այդ հիւանդութիւնից։ Այդ նպատակին հասնելու համար զործ են դնում զանազան շնչառական մարմնամարդութիւններ որոնք նպատուում են շնչառութեան այդ թերութիւնների վերացմանը որոնց մասին մենք նոր յիշեցինք և որոնք միջոց են տալիս մեզ բառերը նոյնպէս կանոնաւոր արտասանելու։ Հասկանալի է որ այդպիսի դէպքե-

րում պէտք է թոյլ տալ կակազին զործադրելու այնպիսի օժանդակող միջոցներ որոնք հնարաւորութիւն են տալիս ազատուել այդ ցաւից մարմնից զանազան մասերի նպատակայարմար շարժումներն են օրինակ ձեռների բարձրացումը և այլն որոնցով կարելի էր լինի թեթեւացնել շնչառութիւնը միայն պէտք է աշխատել որ այդ շարժումները լինին աեղին բնական կանոնաւոր և բոլորովին ազատ բանաւալը հիմնովին արգելուում է որովհետեւ կարող է հասցնել անուր հետեւանքների։

Չպէտք է կարծել որ ամեն մի շնչառական մարմնամարդութիւն օգտակար է կակազելուն օրինակ չի կարելի խորհուրդ տալ պահելու արտաշնչութիւնը կանխակալ խոր ներշնչումից յետոյ ինչպէս անում են։ Չէ որ այդ կերպ զսպելուց պահելուց յառաջ է գալիս ձայնական լարերի խիստ մերձաւորութիւն որից և զխաւորապէս յառաջանում է կակազում։ Այն կանոնը որ խորհուրդ է տալիս կակազներին նախ քան խօսելը խոր ներշնչել նոյնպէս զգուշաւոր ստուգութեան կարօտութիւն ունի։ Յօդուածիս հեղինակը ճանաչում էր մի մանուկ որի շնչափողը խոր հառաչանքից յետոյ այնպիսի ջղաձգութեան էր ենթարկուում որ մոնուէր չէր կարողանում արտասանել մի բառ անգամ մինչև որ նորա կողերից սեղմում էին որով առաջացրնում էին բռնի արտաշնչութիւն։ Պէտք է զիտեմալ որ թէ խօսելիս և թէ արտաշնչելիս օժանդակող զիւրութիւն տուողը ոչ թէ ներշնչումն է այլ օդի կանոնաւոր ծախսումը։

Յաճախ ձայնաւորների նսեմ ոչ պարզ արտասանութիւնից կակազի բառերը դուրս են գալիս ձեռքի և հաջոցի նման։ Սրանից ազատուելու համար պէտք է ստիպել կակազին հնչիւնների օրոշակի պարզ արտասանութեամբ շատ բազմատեսակ վարժութիւններ անել։ Խորհուրդ են տալիս նոյնպէս մի այլ միջոց որ խիստ ուշադրութեան արժանի է այն է խօսել շշուկով որովհետեւ շնորհիւ սորա կակազի խօսակցութեան ձևն անսպասելի կերպով գեղեցկանում և պարզ դիւրիմաց կերպարանք է ստանում։ Թէ որքան ժամանակում պէտք է սովորեցնել կակազին հնչիւնների ուղիղ և պարզ արտասանութեան արուեստը այդ թող

նուում է ուսուցչի բարեհայեցողութեանը: Բանի որ կակազը դեռ մտածում է այս կամ այն հնչիւնի յարմարութիւնը արտասանութեան մասին, քանի որ նա մտածելու առանձին կարիք չի զգում հնչիւնների կատարելութեան մասին, այդպիսին դեռ չի կարող կանոնաւոր խօսող անձն լինել:

Կակազելու դէմ նախազգուշութիւններ ձեռք առնելու համար անհրաժեշտ է ուշք դարձնել կարգալու արուեստի վերայ:

Բայց դեռ միակ Ֆիզիքական պակասութիւնը որ հիմք է կազմում կակազելուն, ուղղելով շատ դործ կատարած չենք լինի: Ուսումնարանը պէտք է իւր առանձին ուշադրութիւնը դարձնէ դաստիարակելու աշակերտի ուշադրութիւնը և կամքը, որոնք որպէս հոգեբանական գործօնների քիչ դեր չեն խաղում կակազելու գործում: Որքան մեծ լինի նորա մէջ ֆիզիքական թերութիւնները, որ պարզ կերեւի խօսակցութեան անկանոնութիւններից, այնքան աւելի ծանր կերպով ճնշուած կը լինի այդպիսի անձի հոգեկան աշխարհը: Ուսուցիչն այդպիսի դժբաղդների տանջանքները թեթեւացնելու համար շատ բան կարող է անել: Հեշտացնելով կակազ երեխայի խօսակցութեան արտասանութեան ձեւը, նա դորանով նորա մէջ ներշնչում է իւր հիւանդութեան դէմ յաջողութեամբ կռուելու հաւատ և վստահութիւն: Պէտք է աշխատել ամեն միջոց դործադրել մանկան մէջ վստահութիւն յառաջ բերելու: Ուսուցիչը չպէտք է իրան թոյլ տայ մանկանը ենթարկել կակազելու այդ ցաւալի ակտին, դորա համար անհրաժեշտ է աշակերտից միայն այնպիսի պահանջներ անել, որոնք նա կարող է անթերի կատարել: Դասարանում հարկաւոր է կակազ երեխաներին զետեղել այնպիսի յարմարաւոր տեղերում, որտեղից նորա հնարաւորութիւն կունենան հեշտութեամբ մօտենալ ուսուցչին: Պէտք է աշխատել, որ պատասխանի ժամանակ կակազ երեխան իրան հանդիստ զգայ: Ուսուցիչը պարտաւոր է նոցա փաղաքշական և քաղցր խօսքերով քաջալերել, նորա պարտքն է իւր սեփական օրինակով դժուարահնչիւն բառերի արտասանելու ձեւերը ցոյց տալ և ապա պա-

րապմանց ժամանակ ստեպ ստեպ յիշեցնել դորա մասին: Շատ ամաչկոտ կակազներ սովորութիւն ունին պատասխանելիս ցած նայել: Սոցա կզակները վեր բարձրացնելով պէտք է ստիպել ուղղակի ուսուցչի երեսին նայել: Այդպիսով նշանաւոր չափով նսեմանում է խռչափողի բնդակցմամբ և հեշտանում խօսակցութիւնը: Եթէ մի որ և է բառ արտասանում է խուլ կերպով և կամ կակազելով, այն ժամանակ նորան հանդիստ կերպով այնքան պէտք է կրկնել տալ, մինչև որ արտասանի իւր կատարելալ ձեւով: Պէտք է աշխատել կակազին յաճախակի դաս հարցնել, որի ժամանակ ուսուցչի պարտքն է աստիճանաբար իւր օգնութիւնը թուլացնել: Վատ չի լինի զարգացնել կակազ մանկան մէջ մի տեսակ հնարազարտութիւն, սրամտութիւն, յանկարծակի բնդհատելով նորա խօսքը և առաջարկելով բոլորովին մի այլ շրջանի հարց:

Մի քանի ուսուցիչներ պահանջում են աշակերտներից, այսպէս ասած, վառվռուն պատասխան, այդ պահանջը մինչև այժմ քիչ վնասներ չէ հասցրել մեզ, այս տեսակ վարմունքով մենք ամաչկոտ և երկչոտ բնաւորութիւն ունեցող մանուկներից շուտով կարող ենք ստանալ կակազ: Յօգուածիս հեղինակին յայտնի է իւր անձնական փորձերից մի քանի դէպք, երբ փոքր դասարանի մի աշակերտ, շնորհիւ թուաբանութեան ուսուցման այս կերպ վարժեցնելուն, երեք ամսուայ ընթացքում կակազ դարձաւ: Հանդիստ, հանդարտ վարուեցողութեամբ, համարեա նոյնքան ժամանակում էլ նոյն երեխան բժշկուեց այդ հիւանդութիւնից: Երբ մի որ և է դասարանում կակազների քանակութիւնը մեծանում է, այն ժամանակ այդպիսի երեւոյթներ ի պատճառը բոլորովին համարձակ կերպով կարելի է վերադրել ուսուցչին: Ամենից շատ կակազութեան դէմ պէտք է կռուել միջին դասարանում: Եթէ այստեղ յաջողութիւն բուժել կակազութիւնը, յամենայն դէպս դեռ հարկաւոր է խնամտաւ զգուշաւոր դիտողութիւն և ուշադրութիւն, որովհետեւ այդպիսի երեխաների հետ ունեցած անփոյթ վարմունքը կարող է պատճառ դառնալ նոյն հիւանդութեան երեւան ելնելուն: Այդ պատճառաւ

առողջացած չպէտք է համարել այն դրութիւնը, երբ կակազը ամեն բոլորէ զեռ մտածում է կակազութեան համար ծրագրած մի որոշ շարք կանոնների մասին: Ցանձանքը թեթեւացած և ոչ կատարելապէս վերացած պէտք է համարել, եթէ կակազը զեռ կատարելապէս բնական կերպով չի կարող խօսել, որովհետեւ այդպիսիների մէջ հեշտութեամբ կարող է նորից կակազութեան յառաջ գալ:

Ուսումնարաններում կակազութեան դէմ կռուելու մէջ մեծ յաջողութիւն ունենալու համար, հեղինակը առաջարկում է հետեւեալ միջոցը՝ աշակերտին դասարանից դասարան փոխադրելիս ուսուցիչը պէտք է ներկայացնէ զպրոցի տեսչին և հետեւեալ դասարանի ուսուցչին երեխաների այդ թերութեան կատարեալ և կամ ոչ կատարելապէս բժշկելու մասին մի գրաւոր զեկուցում: Այդպիսի աշակերտների մասին ուսուցչի կազմած տեղեկագրերը զեկուցանուում է իւրաքանչիւր ամիս տեղի ունեցող ժողովին: Ցանկալի կը լինէր, որ ուսուցիչը, որքան կարելի է, յաճախակի ուշք դարձնէր կակազ աշակերտների այդ պակասութեան վերայ և աշխատէր զանազան միջոցներով վերացնել այդ: Սոյնանման տարեկան զեկուցումները կարող կը լինին պարզել այդ մութ կէտը: Մանուկներին կակազութիւնից բժշկելը դպրոցական վարչութեանց գործն է. խօսակցութեան մէջ թերութիւններով տանջուող աշակերտների հետ ունեցած նրբազգաց, քաղցր և մարդասէր վարմունքներով, բարեխիղճ և լուրջ աշխատութիւններով ուսուցիչը կարող կը լինի վերացնել, բժշկել յիշեալ թերութիւնը, որով մեծ զարկ տուած կը լինի դպրոցական ընդհանուր յառաջադիմութեան գործին:

Գ. Ղ.

ՄԱՆՐԱԼՈՒՐԷ.

Մի անուանի պատուր համալսիկն քիւր էր գնացել, Առաջին օրն իսկ ճաշին նա կարողացաւ իւր կենդանի խօսքերով սեղան նստած բազմամարդ հասարակութեան ուշքը գէպի իրեն գրաւել, Բոլոր խօսակցութիւնները, հետզհետէ լռեցին. կարծես առմէքը կախարդուել լսողութիւն էին դարձել և

լարուած ուշադրութեամբ ականջ էին դնում այդ հրաշալիսօս օտարականին. բազմականներից միայն մէկը չէր լսում, նա պատուրի համաքաղաքացին էր և ուրեմն պիտ դժուարանար պատիւ անել իւր գաւառի մարգարէին: Ընելով մանաւանդ մէկն այն զարգացմանից, որոնց հայեացքով ս. Գիրք և skript անտեղի բաներ են մեր լուսաւորեալ դարի համար: Մեծ զայրոյթով նկատում էր նա, թէ ինչպէս այդ հեղուարդ առիւծի բաժին էր վայելում խօսակցութեան մէջ և ինքն ամենեւին միջոց չէր գտնում իւր լուսաւոր մտքերը հրապարակ հանել: Վերջապէս նա չկարողացաւ այլեւս համբերել և դառնալով յանկարծ սեղանակիներին կանչեց. «Պարոնայք, զգուշացնում եմ ձեզ ամեն կերպ այդ պարոնից. ես նորան լաւ եմ ճանաչում. դա մի գայլ է ոչխարի մոտրով»: Բոլորը բարկացած շուռ եկան. միայն պատուրը մնաց բոլորովին հանգիստ և ասաց խղաղ ձայնով. «Պարոնայք, ես իմ կողմից պատճառ չունիմ այդ պարոնից զգուշացնելու, ես ևս դորան շատ լաւ եմ ճանաչում. դա մի ոչխար է գայլի մոտրով»: Բարձրաձայն բըքիջը փակցրեց ակոյեանի ակորժակը վէճը շարունակելու:

* *

Մի հետաքրքիր անկուրիւն շուն սիրողներին. — Հատ և շատ անգամ առիթ է եղել հրապարակօրէն յայտնելու շների լորձուներից յառաջացած վտանգի մասին: Այժմ նորից կրկնում ենք, որ չպէտք է թոյլ տալ թէ փոքր երեխաներին և թէ հասակաւորներին համբուրել շներին: Նոյնքան վտանգաւոր է և շների լիզելը, որովհետեւ ստիպուած ենք կրկնել, դորանից յառաջացած վնասները մեծ են և ապագայում կունենան տխուր հետեւանքներ: Անհրաժեշտ եմ համարում յիշել այստեղ „D. Stein et Weisen“ լրագրի հաղորդած մի տխուր դէպք, որ յառաջացել է լորձուներից: Մօտ ժամանակներում Գալլիա քաղաքում տարօրինակ հիւանդութիւնից մեռաւ մի հարուստ վաճառական. պարագիտները, այդ անտեսանելի մաշող էակները, որ միայն շան ներքին գործարաններում կարող են ապրել, քաղաքել էին նորա ներքին գործարանները: Անդամահատութեան ժամանակ մի լեարդից 100-ից աւելի պարագիտներ են հանուած: Լեարդի և թոքերի միջև արգէն խոց էր գոյացել, որից և հիւանդը մեռաւ: Այս դժբախտութիւնը յառաջացել է նորանից, որ վաճառականը թոյլ էր տալիս իւր շանը լիզելու տիրոջը: Հան լորձուների հետ միասին այդ մանրիկ որդերը անց են կենում մարդու մէջ, որտեղ նոքա բազմանում են շատ արագ և կարող են խիստ վտանգաւոր և մինչև անգամ կորստաբեր հետեւանքներ ունենալ, ինչպէս վերոյիշեալ դէպքում:

* *

800 ասնդ մարմնի մէջ. — Ռենտգենի ճառագայթների օգնութեամբ մօտ ժամանակներս Նիւ-Եօրկում վերին աստիճանի հետաքրքիր մի անդամադնական փորձ է կատարուած: Նիւ-Եօրկում ապրում է Մեկլիւս Մօրֆորտ անունով խիտ տարօրինակ մի 21 տարեկան օրիորդ, որը երկար ժամանակ է տանջուում ասեղների կուլ տալու և կամ մարմնի մէջ խրելու անբժշկելի մոլութեամբ: Սոյնանման մոլութիւններ շատ և շատ անգամ են պարօյիշեալ դէպքում: